

A lakodalom mint „gazdasági vállalkozás” a pusztinai magyaroknál

Dolgozatom címe természetesen túloz és torzít. Írásomban azokra a gazdasági, pénzügyi jellegű jelenségekre kívánok utalni, amik a moldvai csángó lakodalom területén az utóbbi évtizedekben feltűntek és igen gyorsan beépültek a hagyományba, vagy legalábbis a mindennapi gyakorlatba. Mindenekelőtt le kívánom szögezni, hogy a moldvai csángó lakodalom, vagy ahogyan a román ’nuntă’-ból nevezik: a *nunta* – az északi csángóknál *menekező* (menyegző) – természetesen továbbra is elsősorban két egymásba szeretett emberpár viszonylag lassan változó hagyomány által megszabott egybekelésének *ünnepi rítusa*, az egyéni életből a páros életbe átvezető átmenet nagyjelentőségű, sorsfordító állomása, annak minden, a közönség által elvárt, sőt megkövetelt kellékével együtt. Fő indítéka náluk is a családalapítás, az ahhoz szükséges társadalmi státus megteremtése.

A lakodalmak pénzügyi háttere

Tudjuk azonban, hogy a házasságkötések alkalmával a hagyományos keretek között is – legyen az paraszti vagy főhercegi – minden időben szerepet kaptak a gazdasági szempontok is, nevezetesen a fiatalok családjának vagyoni helyzete – vagy éppen vagyontalansága –, valamint a különféle hozományok tárgya és értéke. A néprajztudomány, tudomásom szerint, keveset foglalkozott az ebből eredő egyéni és társadalmi feszültségekkel, netán tragédiákkal, a szépirodalom azonban – ide értve a népköltészetet is – bőségesen kiaknázta a témában rejlő lehetőségeket. Ezek azonban időben tartósan, hogy úgy mondjam „életfogytiglan” jelentkező állapotok és folyamatok, amikről leginkább valóságghűen talán a paraszti önéletírások tájékoztatnak.

Dolgozatom témája nem ez a fajta, az egyéni és családi sorsokat meghatározó vagyonosság vagy szegénység hosszú távú szerepe, még csak nem is a házasság, mint páros vállalkozás gazdasági vetülete, hanem a *lakodalom eseményei során megvalósuló pénzügyi „akciók”* és ezek *egyenlege*, valamint az ezt befolyásoló *társadalmi háttér* vizsgálata. Kü-

lönböző időkben, eltérő helyszíneken nyilván hasonlóképpen vagy éppen eltérő módon jelenhetett meg ez a téma, de tekintettel arra, hogy a moldvai csángók körében figyeltem fel a jelenségre, az innen szerzett tapasztalataim alapján kísérelem meg a fölvázolását.

A hagyományos paraszti közösségekben a lakodalom egyházi és világi rítusaival járó ünnepi vendéglátás, valamint az ehhez kapcsolódó ajándékozás jellege és mértéke az önellátó parasztgazdaság igényeihez és lehetőségeihez igazodott, amiben magának a pénznek – főníciai értelemben – nem sok köze volt, hiszen a nagyobb mértékű árutermelést folytató gazdaságokat, esetleg körzeteket nem számítva, *pénzt* – egy kis túlzással – csak adófizetéskor, a só, a petroléum beszerzésekor, esetleg még a vásárokon vagy a patikában használtak. A lakodalmi vendéglátáshoz szükséges étel és ital megtermett, a rokonság által adott *hozományt* pedig kasban, zsákban, tollasan vagy bőrben *hozták*. Még a szülők által adott jelentősebb értékű hozomány is inkább természetbeni, esetleg földben adott *ajándék* volt.

A lakodalomban gyűjtött *pénz* a Kárpát-medencén belüli magyar nyelvterületen komolyabb formában a *menyasszonytánc*cal kezdett polgárjogot nyerni, addig csak többé-kevésbé humorba csomagolva fordult elő. Nem is az új párnak szedték, hanem álszituációk segítségével gyűjtötték: *a muzsikusnak új húrra van szüksége, a szakácsnő leforrázta a kezét és orvosságra kell a pénz*. Még a menyasszonytáncot is gyakran terménnyel fizették meg: *Egy borjúért táncol a menyasszony!* – kiáltotta a násznagy. Talán a 19. század végén, nyilván vidékenként eltérő mértékben és módon, az árutermelés mértékétől is függően kezdett elterjedni a menyasszony pénzért való táncoltatása. De az ilyesmi sokáig szégyellnivaló volt. A tiszasülyi lakodalomban például már a 20. század elején többnyire „pénzért táncolt a menyasszony” (BERECZKY T. 1983. 174.), de már a Kiskunságban csak az 1950-es évek óta divat a menyasszonytánc, „korábban ezt koldulásnak tartották”. (KORKES 1983. 196.) A Jászságban még a 20. század elején sem „táncolt mindenhol pénzért a menyasszony, ezt sokan szégyennek tartották”. Tulajdonképpen a hagyományos paraszti rend fölbomlásával, a 20. század derekán kezdett általánossá válni a menyasszonytánchoz kötődő pénzgyűjtés, valamint a gazdag tárgyi ajándékozás. Az így befolyt adomány és *pénz* lényegében a *menyasszony hozományának számított*. Jelentősége idővel egyre nőtt, amint a közösség – vagyis az új pár rokonsága – arra törekedett, hogy a fiatalok anyagi-lag minél megalapozottabban kezdhesék az új életet.

Érdekük volt tehát, hogy a lakodalom során minél kevesebb költséggel minél több bevételhez jussanak. Ennek érdekében Magyarországon 20. század elejétől megfigyelhető az az irányzat, hogy egyfelől zsugorodik a lakodalom időtartama (tehát a költés mértéke), másfelől bővül a meghívottak köre és létszáma, és növekszik az ajándékok értéke. Egyfajta *pénzügyi kaláka* létrejöttéről van tehát szó, a rokoni és baráti erőforrások koncentrációjáról. A *Néprajzi Lexikon* 1970-es éveiben készült szócikke szerint a *menyasszonytáncnak*, vagyis az ezúton befolyó pénznek „növekvő jelentősége van a falusi lakodalomban, minthogy ennek keretében a lakodalom költségeinek jelentős része visszatérül, és a vendégek számára reprezentációs lehetőséget nyújt.” (GYÖRGYI–MAÁ CZ 1980. 567.). Bakó Ferenc a palóc lakodalmi szokásokat vizsgálva megfigyelte, hogy a meghívás bizonyos mértékű hozzájárulást jelentett a lakodalom költségeihez, ez azonban a jegyospár számára kötelezettséggel is járt a meghívottak rokonainak későbbi lakodalmára, amelyre már nekik kellett ajándékkal szolgálni. „A fiatal pár – írja BAKÓ (1955. 408.) a felsőtárkányi lakodalomról – mindig számon tartotta, hogy kitől, milyen értékű ajándékot kapott, s azt alkalomadtán ugyanilyen értékben szolgáltatta vissza.” Elmondhatjuk tehát, hogy a hagyományos lakodalomban megjelenő pénz nyomában felütötte fejét a könyvelés is, és az adóhivatalok titkos rejtekeiben talán már fontolgatják a lakodalmi ajándékok megadóztatásának lehetőségét.

A csíkszeredai Balázs Lajos is foglalkozott a csíkszentdomokosi lakodalom pénzügyi vonatkozásaival. Az 1970-es évek állapotáról írja, hogy „a lakodalom rendkívüli anyagi erőfeszítést kíván, hiszen egy család normális tartalékát szokatlanul meghaladó fogyasztásra” kerül sor, s emiatt – példaértékű felmérésében – a jeles szerző olyan válaszokkal is találkozott, hogy 1979-től errefelé már vannak, akik „felesleges kötés”-nek tartják, és inkább nem tartanak lakodalmat. Akik pedig tartanak, azoknak fő indítékai – a csaknem kétszáz válasz alapján – leginkább gazdasági-társadalmi-jogi jellegűek. Eszerint „lakodalmat” főként azért „csinálnak”, azért „adnak ajándékot, vagyis segítik az új párt”, mert ez „alkalom arra, hogy a rokonság, a keresztszülők, a barátok viszonzni tudják, amit az örömszülők adtak az ő gyermekeiknek”; „hogy mindenki meg tudja adni az adóságát...” (BALÁZS 1983. 208–209.)

Ez volt a helyzet tehát a lakodalmazással 1970-ben Csíkszentdomokoson. Innen pedig csak egy ugrás a Kárpátokon túl, a Tázlói völgyében fekvő Pusztina, ahol a lakodalom, vagyis a nunta anyagiassága a közelmúltban érke-

zett ebbe a szigorú elvárásokkal és kötöttségekkel szabályozott, valóságos „népi könyveléssel” megvalósított állapotba. Ezt az „ugrást” a felcsíki székeltek egy része – mint tudjuk – 1764 fagyos januárjában tette meg, s talán nem erőltetett a párhuzam, ha felvillantjuk mivé vált azóta a házassági rítus eme szokása az egykori Etelközbe került csíki székeltek körében.

A csángó lakodalmak pénzügyi háttere

A Tázló menti Pusztinában – és többé-kevésbé más moldvai csángó falvakban is – manapság a *nuntának* egyre fontosabb eleme a várható és a megvalósuló *gazdasági egyenleg* kérdése. Vagyis hogy a méreteiben duzzadó vendéglátásra fordított, gyakran hitelből fedezett ráfordítás megtérül-e a vendégek adományaiból, s ezen felül mennyi tiszta – egyelőre még adózatlan – jövedelmet eredményez? Az imént nem öncélú stílusfordulatként használtam a „többé-kevésbé” kifejezést, mert tudomásom szerint más csángó településeken is kialakult hasonló rendszer, de a hiányos anyagfeltárás miatt a Pusztinán megismert jelenséget nem merném sem hasonlítani, sem megkülönböztetni más települések szokásától. Néhány helyen megpróbáltam ugyanis anyagot gyűjteni, de azonnal kiderültek az enyhén szólva intim ismeretanyag beszerzésének nehézségei. Így aztán csak Pusztinában tudtam – családi kapcsolataim révén – olyan információkhoz jutni, aminek alapján egyáltalában beszélhetek a kérdésről.

Az 1970-es és 1980-as években, amikor a moldvai csángók is a kollektivizálás által deformált körülmények között éltek, a lakodalmak megtartásának gazdasági oldalát két, ellentétes irányban ható tényező befolyásolta. A hagyományos lakodalmi ajándékoknak (termény, állat) ekkor *már leszállóban volt a becsületük*, s noha ezekben a javakban az ország általában szűkölködött, faluhelyen még akadt belőlük, ha nem is bőséggel. Viszont mindenki arra törekedett, hogy minél több bolti áruval kedveskedjen az új párnak, még ha a lábát is kellett lejárnia érte. A feszültség másik forrása az volt, hogy a kollektív gazdálkodás beszükkített korlátai között szinte lehetetlenség volt legális úton beszerezni annyi húst, bort, pálinkát, amennyi „a család normális tartalékát szokatlanul meghaladó fogyasztásra” elegendő lett volna – hogy BALÁZS Lajos már idézett megfogalmazásával éljek. Ilyenkor a feketepiachoz fordultak, vagy az illegális csatornákat használták, ami persze rendkívül megnövelte az amúgy is csekély jövedelmű család-

dok anyagi terheit. A rendszerint igen kevés tartalékkal rendelkező csángó családok így aztán kölcsönre szorultak, hitelbe szereztek be a húst, az italt, sokszor még a muzsikusokat és az élelmiszerek kisebb tételeit is. Ezeket az apróbb-nagyobb hiteleket a vendégek *pénzvetése* során begyűlt adományból egyenlítették ki, amiről meg kell mondani, hogy ebből a „tánc”, mint olyan, egyre inkább kikopott, csak az volt a fontos, hogy „vessenek”. Ez a pénz *átadására* használt szó a pénznek a nem is olyan régen még „rostára” dobását – *vetését* – jelentette, amiben persze van – noha öntudatlanul – egy mákszemnyi „úri gesztus” is. A *nunta* végeztével aztán – amint a mellékelt képen is látható – nagy érdeklődéssel és izgalommal számolják az összeadott pénzt, fedezi-e a kiadásokat vagy sem; esetleg marad-e belőle? A mégoly csekély ráfizetés vagy jövedelem bizony súlyosan terhelhette vagy könnyíthette az új életet kezdő pár gazdasági kilátásait.

Minden bizonnyal a *nuntapénz* kiszámíthatóságára való törekvés alakította ki a rokoni elkötelezettségeknek és elvárásoknak azt a bonyolult rendszerét, amely kezdetben – a 20. század derekától – csak a meghívandók körét szabályozta, s ezen keresztül mintegy a visszaszolgáltatási kötelezettséget is kiróta, később azonban, különösen 1990 óta, a szolgáltatás és a visszaszolgáltatás mértékét is számon tartotta. Amíg ugyanis tyúokban, rucában, lúdban, malacban, kenderszöszben, csepűlepedőben, orsóban, guzsalyban, gereblyében és ehhez hasonlóknak adták és mérték az ajándékokat, addig viszonylag könnyű volt nyilvántartani, különösen, ha a közösség szinte tudat alatt beidegződött kollektív emlékezetével ösztönösen *érezte*, hogy hozzávetőlegesen *kinek mit kell adnia*, s az íratlan szabályok szerint *kitől mi jár*. Meg aztán: egy-két csirke ide vagy oda nem a világ, hanem a pénz – mint tudjuk – számolva jó. Ahogyan felváltotta, vagy inkább kiszorította a természetbeni ajándékokat a pénz, úgy vált egyre fontosabbá a nyilvántartás, a pontos „könyvelés”.

A hagyomány ereje természetesen még mindig érvényesül, tehát szó sincs arról, hogy mindenki annyit adna, amennyit akar, vagy amennyit gondol, hanem bizonyos határok között annyit *kell* adni, amennyit a közösség elvár tőle, illetve amennyi értéket a hasonló státuszú rokonok, szomszédok egy megelőző lakodalomkor *vetettek*. Ez a két kritérium nagyjából összecseng, hiszen az a rokon korábban ugyanazon hagyomány által meghatározott összeggel járult hozzá a lakodalom költségeihez. Rendkívül érdekes, és ha majd valaki nagyobb minta alapján elemezheti ezt a pénzügytechnikai mechanizmust, akár ki is deríthető, hogy milyen szabályok érvényesülnek ebben az ajándéko-

zási formában annak érdekében, hogy az időközben bekövetkező inflációhoz, sőt az inflációellenes pénzügyi technikákhoz is igazodni tudjon.

A nunta különböző résztvevői által „vetett” pénzösszegek nyilvántartása rendkívül fontos forrás a társadalomkutató számára, de ha valaki még hozzájuk is jutna, önmagukban nem sokat érnek ezek a kockás füzetek. Ugyanis tételről tételre végig kell rajtuk menni, hogy meg lehessen állapítani, milyen rokonsági, szomszédsági, ismeretségi viszonyban van egy-egy adományozó a *nyirel*lel (vőlegény), a *nyirászával* (menyasszony), azok szomszédjaival, esetleg az *eskítő keresztszülő*kkal és a többiekkel. Csakis ezeknek az összefüggéseknek a tisztázás után kerülhet sor a rokonsági szálak eme újszerű kritériumai alapján mérhető erősségének megállapítására, a hagyomány formálódására és a társadalmi jelenség működésének körvonalazására.

*A lakodalom résztvevőinek adakozása
a szülők által adott összeg %-ában*

A lakodalom közösségének megoszlása	1. lakodalom ¹	2. lakodalom ²	3. lakodalom ³
A NYIREL szülei	100	100	100
testvére	..	..	41
apja testvérei	10	..	15
unokatestvérei	5	..	4
egyéb rokona	6	10	6
anyja testvérei	17	6	16
unokatestvérei	6	..	4
egyéb rokonok	5	..	5
nagyszülei	..	..	11
A NYIRÁSA szülei	100	100	100
testvérei	50	..	29
egyéb rokona	9	4	..
apja testvérei	10	10	..
unokatestvérei	7	..	..
egyéb rokona	5	3	..
anyja testvérei	40	10	..
unokatestvérei	6	4	..
egyéb rokona	5	3	..
nagyszülei	22	5	..

AZ ESKÍTŐ KERESZTSZÜLŐK	(150) 100	(83) 100	(100) 100
vér szerinti rokonai	6	5	4
komái	3	..	4
barátai	5	4	3
szomszédjai	4	4	..
keresztelő és bérnáló keresztzülei		..	17
barátai	5	..	5
szülők szomszédja	10	..	3
kollégája	15	..	..
barátja	5	..	3
egyéb (testvérét eskítette)	20	..	..

- ¹ a *nyirel* és a *nyirásza* szülei egyaránt pusztinaiak, viszonylag közel lagnak egymáshoz, így a két pár szüleinek szomszédsága részben azonos
- ² a *nyirel* székelyudvarhelyi, a *nyirásza* apja frumószai, tehát a Pusztinában tartott *nuntában* érdemben csak a *nyirásza* anyjának rokonai vettek részt
- ³ a *nyirásza* szülei egy Szucsáva melletti faluban élnek, ott tartották a polgári esküvőt, s az ahhoz rendelt vendéglátó ipari lakodalmat; a Pusztinában tartott egyházi esküvőn és az ahhoz kapcsolódó hagyományos *nuntán* a *nyirel* rokonságán kívül a *nyirászának* csak a szülei, testvére és az eskítő keresztzülei vettek részt

A mellékelt táblázatban három pusztinai lakodalom *nuntapénzeinek* megoszlását vázoltam fel. A három lakodalom a résztvevő családok tekintetében semmi esetre sem hasonlítható össze, ugyanis időben is csaknem tíz esztendő esett közéjük és a résztvevő rokonsági körben is nagy az eltérés közöttük: csak az 1. számmal jelzett esetében volt a *nyirel* és a *nyirásza* is pusztinai, a 2. számúnál a *nyirel* Székelyudvarhelyről való, a 3.-nál pedig a *nyirásza* Szucsáva mellől való, ortodox vallású román. Ilyen körülmények között táblázatommal csupán a kalkulációs lehetőségeket kívántam felvillantani. Az 1. és a 2.–3. számú lakodalom között eltelt csaknem évtizednyi idő, s az időközbeni inflációváltozás miatt egy-egy lakodalmon belül elsősorban arra koncentráltam, hogy a különböző rokonok és ismerősök által adott pénzben és tárgyakban átadott ajándékok értéke miként viszonylik az általában legtöbbet adó *szülők* ajándékához.

A *nyirel* és a *nyirásza* rokonsági és szomszédsági körein belül a *szülők* adományát 100 %-nak véve a következő összefüggéseket találjuk:

- a nyirel és a nyírásza szülei gyakorlatilag azonos összeget *vetnek*, és a többi hozzátartozó esetében sincs egyértelmű különbség a vőlegény és a menyasszony rokonsága adományának mértéke között;
- ennél valamivel kevesebbet, de még mindig jelentős összeget vet az úgynevezett *eskítő keresztapa*, esetleg *eskítő keresztapák*;
- utánuk következően az ifjú pár testvérei, valamint a szülők testvérei a legbőkezűbbek, a szülők adományának felét, harmadát *vetik*;
- a nagyszülők adománya meglehetősen bizonytalan, de ha még mindkettő élnek, viszonylag jelentős összeget *vetnek*;
- a nagybácsik és nagynénik hozzávetőlegesen a kétszeresét adják annak, ami az unokatestvérektől befolyik;
- a nem vér szerinti hozzátartozók (keresztszülők, szomszédok, barátok, munkatársak stb.) adománya értelemszerűen erősen szóródik, hiszen a kolléga és a barát is sokféle, a szomszédok adományának nagysága pedig következetesen igazodik ahhoz, hogy távoli vagy közeli, jelenlegi vagy éppen gyermekkori szomszédról van szó.

A moldvai magyarok rokonsági kapcsolatai nagyon szorosak és gondosan számon tartottak: általában a szóbeliség gyakorlatában élő emberek sajátos memorizálásával rögzítik magukban az erre vonatkozó ismeretanyagot (HALÁSZ 2002a. 144–146.). Hogy milyen szigorúan kikristályosodott rendje van a különböző mértékű rokonok, szomszédok, barátok által adott (és elvárt) *nuntapénznek* (amibe esetenként a tárgyi ajándékok értéke is beleszámít), arra jó példa, hogy amikor a kézzel írt, sokszor nehezen olvasható „főkönyvet” silabizáltuk, ha egy-egy név olvasata nem volt biztos, ha több személy is szóba kerülhetett, a *vetett* összeg nagyságának segítségével csaknem egyértelműen megnevezték az illetőt. A különféle könyvelésekhez és számítógépes nyilvántartásokhoz szokott ember valósággal beleszédül a szóbeli hagyományban élő ember sajátos tudásának számunkra szinte felfoghatatlan gazdagságába, és az ebben való jártasság biztonságába. Ezek az emberek szinte nemzedékekre visszamenően tudták, sőt tudják, hogy apjuk, anyjuk kinek a nuntájában volt elhíva, ott mennyi *jándékot* és *nuntapénzt* adott, *adhatott*. De mielőtt tátva maradna a szánk a csodálkozástól, gondoljuk meg, hogy mindez nem boszorkányság, hiszen ha tudom azt, hogy ez vagy az a legény vagy leány milyen fokú és irányú rokonom, milyen jellegű szomszédom, akkor ezáltal valószínűleg azt is tudom, hogy mennyit adhatott neki apám, anyám, testvérem és mennyit várhatok tőle, ha majd az én lakodalmamra kerül sor.

Bizony ennek átértéze során érzékelhetjük azt a hatalmas összetartó erőt, amit a hagyomány rendje jelent, amikor eligazít a világ bonyolultságában.

A hagyományos rend bomlása

Ez a nagyon finom, nemzedékről nemzedékre örökölt tudással kidolgozott, íratlan, sőt talán leírhatatlan, és jórészt megfogalmazhatatlan, inkább sejtett, mint tudott rendszer került veszélybe az elmúlt két évtized során, amikor elképesztő méreteket öltött a moldvai magyarok – így a pusztinai székes csángók – migrációja, Nyugat-Európába történő kiözönlése. Ennek az újkori exodusnak megvoltak és megvannak a fokozatai. Munkavállalásuk helyszíneiről kezdetben még hazajártak a búcsúkra, falunapokra, nagyobb családi ünnepekre, aztán ahogy a gyermekeiket is egyre inkább magukkal vitték oda, ahol a kenyérrelvót megkeresik, egyre inkább lanyhulnak a szülőfölddel, a szülőfaluval, a szülőanyával, a családdal való kapcsolatok. Ennek a lazulásnak a fokozatai és árnyalatai jól kitapinthatók a *nuntapénz* adásának módjaival, illetve fokozatos elmaradásával.

A közölt táblázatban szereplő 3. számú lakodalom *nyirelje* évek óta Franciaországban dolgozik, de a *nuntáját* odahaza tartották Pusztinában. A *nuntáról* azonban a *lehetséges* pároknak hozzávetőlegesen a fele hiányzott, pedig a megelőző folyamatok szerint (szülők, idősebb testvérek esketési, ajándékozási kötései alapján) ott *kellett volna* lenniük. Voltak néhányan, akik szüleik, barátaik révén elküldték azt az összeget, amit a hagyomány szerint *vetniük* kellett, de a többség távolmaradt. Ennek egyrészt a nagy távolságok, a munkahely féltése és egyéb racionális okai voltak, másrészt azonban már előrevetítette a hagyomány eróziójának azt az állapotát, miszerint ők már tudják – vagy legalábbis sejtik –, hogy a maguk vagy a fiuk lakodalmára már nem hagyományosan, nem is Pusztinán kerül majd sor, tehát fölöslegesnek gondolják – vagy talán csak érzik –, hogy a maguk adományával megalapozzák a *majdan nekik járó* nuntapénzeket.

A moldvai csángó nunta pénzügyi egyenlege tehát fokozatosan és minden tekintetben negatívra fordul. Célszerűen működő, az ifjú pár életét megalapozó gyakorlata lassan elveszti realitását, s egyre inkább áttűnik a hagyományos népelet immár csak az etnográfusok érdeklődésére számot tartó szokásvilágába.

Képmelléklet

*A nuntát követő pénzolvasás. Somoska, 1997.
(CSOMA 2009. 71.)*